

Jarosław Rolewski

Uniwersytet Mikołaja Kopernika, Toruń

ORCID: 0000-0003-3389-5966

e-mail: Jaroslaw.Rolewski@umk.pl

DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/RF.2022.001>

O pojęciu interpretacji w filozofii. Uwagi metodologiczne

Pojęcie interpretacji najczęściej rozumiane jest jako „tłumaczenie”, „wyjaśnianie” itp.¹ Nie ma w tym zresztą nic dziwnego, tak bowiem jest ono ujmowane w poglądzie zdroworozsądkowym i w języku potocznym. Za takim pojmowaniem interpretacji – jak za każdym zresztą – kryją się ważne założenia filozoficzne. Dokładniej zostaną one omówione dalej, przy okazji rozpatrywania zdroworozsądkowego pojęcia interpretacji. Jednakże w szkicu tym będzie mowa przede wszystkim o innym pojęciu interpretacji, uznającym człowieka – podmiot – za głównego sprawcę lub współsprawcę sensu, czy to wyrażen języka, dzieł sztuki, czy teorii naukowej, i upatrującym w interpretacji i rozumieniu jeden z ważniejszych wyróżników człowieka, bytu świadomego. Takie ujęcie interpretacji – występujące m.in. w hermeneutyce – zostanie tu zaprezentowane na tle innych, zasadniczych koncepcji interpretacji i sensu, jakie wypracowała refleksja filozoficzna.

¹ Odczyt wygłoszony podczas 517. posiedzenia Oddziału Toruńskiego Polskiego Towarzystwa Filozoficznego w dniu 13 stycznia 2022 roku.

1. Warunki możliwości interpretacji

Aby można było coś interpretować, muszą być spełnione następujące warunki: po pierwsze – znaczenie tego, co interpretowane, nie jest znane lub jest niejasne; nie interpretuje się tego, co ustalone, pewne oraz znane; po drugie – musi być możliwe ustalenie, przeprowadzenie jakiejś relacji między tym, co interpretowane, a jego znaczeniem.

Z tego, co zostało wyżej powiedziane, wynika, że z pojęciem interpretacji wiąże się nierozdzielnie pojęcie znaczenia. I tak jest istotnie. Jeśli np. przyjmuje się, że znaczeniem – zdania, teorii itd. – jest pewien obiekt istniejący na zewnątrz podmiotu, to idzie za tym określanie (definiowanie) interpretacji jako „wyjaśniania” czy „tłumaczenia”. Podobnie w innych przypadkach. Dlatego też, przedstawiając główne stanowiska dotyczące określania interpretacji, zaprezentuję także pojęcia sensu, jakie występują w poszczególnych omawianych koncepcjach.

2. Podział na podstawowe koncepcje interpretacji i znaczenia w filozofii

Generalnie rzecz biorąc, można uporządkować definicje znaczenia i interpretacji pojawiające się w filozofii według tego, po której stronie się je umieszcza: przedmiotu, podmiotu czy ich wzajemnej relacji. Przyjmuję tu pewne założenie, dzielące rzeczywistość na dwa obszary: rzeczywistość podmiotową, subiektywną, naszą oraz zewnętrzną, przedmiotową, obiektywną rzeczywistość świata. Zasadą podziału stanowisk będzie przypisanie sensu jednemu z tych rodzajów rzeczywistości lub ich relacji. Podział na te dwa typy rzeczywistości przyjmuję jako założenie porządkujące.

Według przedstawionego kryterium można wyróżnić cztery podstawowe określenia sensu i interpretacji:

1. Znaczeniem jest przedmiot, obiekt umieszczony na zewnątrz podmiotu. Interpretacja polega w tym przypadku na dobraniu owego obiektu do tego, co interpretowane, na jego wytłumaczeniu. Należy tu odróżnić od siebie dwa typy tego pojęcia znaczenia: a) typ zdroworoządkowy – w którym przedmiotem jest obiekt materialny, empiryczny, rzeczywisty lub jego własności (przykład: realizm Kotarbińskiego), oraz b) typ, nazwijmy go umownie, platoński, w którym znaczeniem jest obiekt niematerialny i idealny.

2. Sensem (znaczeniem) jest relacja podmiotowo-przedmiotowa, podmiot i przedmiot razem tworzą znaczenie. Interpretacja jest częściowo zależna od podmiotu, możliwe są różne interpretacje tego samego obiektu (np. Dilthey).
3. Znaczenie jest całkowitym tworem podmiotu. Interpretacja będzie tu jednocześnie nadawaniem sensu. Można wyróżnić dwa typy znaczenia: a) sens jest zupełnie dowolny, nadawany przypadkowo bez żadnych praw, dozwolona jest każda interpretacja (np. stanowisko St. Lema); b) sens jest konstytuowany przez podmiot, ale według ścisłych reguł i zasad, np. w dojrzałym paradygmacie fenomenologii Husserla (w *Badaniach logicznych* jest inaczej, sens nie jest tu konstytuowany przez podmiot; jest obiektywny, idealny, transcendentny i niezależny od podmiotu, który tylko dociera do znaczenia poprzez intencję znaczeniową, jest to *Bedeutung an sich*, „znaczenie w sobie”). W tej koncepcji interpretacja będzie oznaczała jednocześnie nadawanie sensu.
4. Znaczenie jest tworem intersubiektywności, wspólnoty (np. „wspólnoty dziejowo-językowej” w teorii Gadamera), a interpretacja polega tu na włączeniu tego, co interpretowane, w całość historycznego procesu intersubiektywnego rozumienia. Takie pojęcie występuje w niektórych typach hermeneutyki.

Omówię teraz dokładniej poszczególne sposoby pojmowania interpretacji w filozofii w związku z definicjami znaczenia, zwracając uwagę na założenia, jakie się w nich przyjmuje.

3. Znaczenie jako przedmiot, interpretacja jako tłumaczenie

Przyjmuje się tu założenie filozoficzne, że sens jest czymś gotowym, danym, niezależnym od człowieka, jest nim bowiem jakiś obiekt istniejący na zewnątrz podmiotu i od niego niezależny. Dalej, że jest tylko jedno lub kilka prawdziwych znaczeń, inne zaś są fałszywe, ponieważ oznaczają inne przedmioty. Takie określenie znaczenia zostało podzielone na typ zdroworoządkowy, w którym znaczeniem jest rzecz materialna, i typ platoński, w którym znaczeniami są byty idealne, ogólne, takie jak „człowieczeństwo”. Interpretacja polega w obydwu tych koncepcjach na jednoznacznym przyporządkowaniu wyrażeniu języka, pojęciu, teorii itd. odpowiedniego przedmiotu – czy to empirycznego, czy idealnego. Właściwie więc nie ma tu miejsca na interpretację, która wymaga jakiejś aktywności podmiotu, lecz mamy tu do czynienia raczej z wyjaśnieniem, czyli ze wskazaniem jakiegoś obiektu. Udział człowieka w tak

rozumianej interpretacji ogranicza się do wyszukania i wskazania jednego bytu spośród innych tego samego rodzaju.

Zakłada się tu również, że relacje między tym, co oznaczane, a tym, co znaczące, są ustalone raz na zawsze, niezależnie od podmiotu. Przyjmuje się także założenie, że porządek świata i porządek doświadczenia człowieka są różne – zakłada się metafizyczny podział na podmiot i przedmiot, przy czym uznaje się pierwotność i niezależność tego drugiego względem pierwszego oraz odbiorczość i wtórność podmiotu, który interpretując, właściwie tylko dostosowuje się do przedmiotu. Jest to ten typ „interpretacji”, który wyraża się powiedzeniem: „co autor chciał powiedzieć (przekazać)”. W nauce ten zdroworozsądkowy typ interpretacji występuje wtedy, gdy przyjmuje się, że teoria naukowa jest opisem pewnej rzeczywistości, obiektywnej, niezależnej, transcendentnej i pierwotnej wobec teorii, której zadaniem z kolei jest możliwie wierne odwzorowanie tejże rzeczywistości.

4. Znaczenie jako relacja podmiotowo-przedmiotowa. Interpretacja jako współkonstytucja sensu

Znaczenie jako współtworzone i przez przedmiot, i przez podmiot występuje np. w filozofii Kanta czy Fregego. U Kanta sens przedmiotu doświadczanego (postrzeganego) pochodzi i od strony przedmiotowej, która dostarcza treści spostrzeżenia zmysłowego, i od podmiotu, który tę treść ujmuje w aprioryczne formy naoczności: czas i przestrzeń, a następnie porządkuje i organizuje kategoryalnie oraz syntetyzuje za pomocą innych struktur poznawczych. Znaczenie jest współkonstytuowane przez człowieka, który kształtuje według praw podmiotowych formę przedmiotu, więc proces poznawania jest – w dużym uproszczeniu – rodzajem interpretacji rzeczywistości; interpretacji zależnej i od podmiotu, i od tej rzeczywistości. Interpretacja jest tu pewnym podmiotowym procesem, choć nie dowolnym i przypadkowym, ujętym bowiem w stałe, niezmiennie, a nawet „żelazne” prawa struktury poznawczej człowieka – procesem współnadawania, a nie, jak w poprzedniej koncepcji, wyłącznie odczytywania sensu.

Inny przykład to nauka i teoria naukowa, która nie tyle opisuje, ile modeluje, tzn. nadaje (lub współnadaje) sens rzeczywistości na podstawie doświadczenia. Przedmiotowość z kolei jest tu dostępna przez pryzmat teorii, która współkonstytuuje jej znaczenie. Sens jest zatem w tej sytuacji wypadkową ludzkiej aktywności („twórczości”) i doświadcze-

nia, ponieważ w tego typu koncepcjach przyjmuje się zazwyczaj, że zdania bazowe mają jednoznaczny, ustalony sens – interpretacja zaczyna się dopiero od zdań teoretycznych. Współtworzenie sensu przez naukę polega, najogólniej mówiąc, na tym, że teoria naukowa nakłada pewną siatkę pojęć, kategorii, praw czy struktur formalnych i symbolicznych na rzeczywistość pozapodmiotową, modeluje ją i poprzez nią dociera dopiero do rzeczywistości naukowej.

5. Znaczenie jako całkowity twór podmiotu, interpretacja jako nadawanie znaczeń

Jest to koncepcja sensu jako wyłącznego dzieła podmiotu, nadającego znaczenia i interpretującego rzeczywistość tylko na podstawie własnych określeń i zasad. Znaczenie jest tutaj wyłącznym wytworem podmiotu, istnieje dla nas nie rzeczywistość-w-sobie, lecz tylko rzeczywistość-dla-nas, uformowana, ukształtowana przez podmiot. Takie pojęcie sensu występuje np. w Husserlowskiej fenomenologii. Nadawanie sensu jest tu co prawda zależne wyłącznie od podmiotu, ale nie oznacza to oczywiście dowolności i subiektywności takiego procesu. Aby konstytucja znaczeń mogła dojść do skutku, musi odbywać się według ściśle określonych praw konstytucji transcendentalnej i reguł narzucanych przez naturę świadomości, szczególnie świadomości transcendentalnej. Interpretacja jest zatem wprawdzie całkowicie podmiotowa, ale nie jest pozbawiona praw i zasad – w ostatniej instancji wyznacza ją przecież struktura Ja, całego podmiotu, łącznie z jego warstwą transcendentalną.

Odnosi się to także do interpretacji teorii naukowych; są one w ujęciu np. Husserla specyficzną, rozumową i podmiotową konstrukcją pewnych regionów bytowych, takich jak przyroda, świat itp. Wszystkie te konstrukty myślowe, jakimi są teorie naukowe, budowane są na podstawie pewnych *a priori* „świata przeżywanego (*Lebenswelt*)”, który z kolei ma swój fundament w świadomości transcendentalnej. Nauki w rzeczywistości nie tyle poznają świat, ile go konstytuują, opierając się w tej konstrukcji na *a priori Lebenswelt*, które zapewnia prawidłowy, stały, regularny i pozbawiony dowolności przebieg konstytucji naukowego projektu świata. Owo *a priori* zaś pochodzi ostatecznie z podmiotu, który zatem jest ostatecznym gwarantem konstytucji sensu. Poznawanie jest też interpretacją, interpretacja zaś – nadawaniem podmiotowych znaczeń światu. Każda teoria jest więc również z konieczności interpreta-

cją rzeczywistości; prawidłową i prawomocną wtedy, gdy jest zgodna z *a priori Lebenswelt* i prawami rozumu.

6. Sens jako wytwór wspólnoty, interpretacja jako rozumienie

Omówię teraz hermeneutyczne pojęcie sensu i interpretacji, które – jak sądzę – wyjaśnia i opisuje także poprzednio wymienione określenia interpretacji, ale jest od nich ogólniejsze i bardziej fundamentalne. Myślę też, że spośród zaprezentowanych tu definicji znaczenia i interpretacji ta właśnie – hermeneutyczna – może mieć najszersze zastosowanie i chyba najbardziej nadaje się do przyjęcia.

W hermeneutycznej teorii sensu i interpretacji, zwłaszcza Gadamera, która będzie dla mnie tutaj punktem odniesienia, przyjmuje się pewne wyjściowe założenia filozoficzne, uzasadnione zresztą zwłaszcza w głównym dziele *Prawda i metoda*. Otóż pierwszym z takich założeń jest twierdzenie, że sens, jakim się posługujemy i porozumiewamy, jest dziełem intersubiektywności, tworzącej dziejową „wspólnotę komunikacyjną”, w której funkcjonują jednostki. Drugie założenie dotyczy interpretacji – przyjmuje się, że jest ona sposobem rozumienia czegoś, odwołującym się do sposobów rozumienia, jakie pojawiają się we wspólnotcie. **Rozumieć** coś znaczący dla hermeneutów: włączyć to coś we wspólnotę komunikacji, język, kulturę itd., czyli sprowadzić to coś i jednocześnie wyprowadzić z całości sensu, jakim dysponuje wspólnota komunikacyjna, gdzie jedynie to, co interpretowane, może coś znaczyć. Są to założenia, z których wynikają ważne następstwa dla hermeneutycznej koncepcji interpretacji. Poniżej zostaną one krótko scharakteryzowane.

Interpretacja, rozumienie jest nie tyle sposobem poznawania, ile **sposobem bycia człowieka** (to ujęcie pochodzi od Martina Heideggera); człowiek istnieje jako rozumiejący członek wspólnoty komunikacyjnej, czyli uczestnik dialogu z innymi ludźmi, ale i z tradycją, nauką, sztuką itd. Umożliwia to wszystko i zarazem warunkuje język, mowa, w której człowiek istnieje od początku i która jest nieoddzielna od niego. Ona to stanowi ukryte założenie i podstawę wszelkiego rozumienia i każdej interpretacji – podmiot jest zawsze już w języku, w mowie też zakodowane są najważniejsze sposoby rozumienia, znaczenia odnoszące się do całej rzeczywistości człowieka. Nie można tworzyć, interpretować czegoś, nie nawiązując do tych sensów, które są w języku – językiem bowiem mówimy i językiem myślimy. Oprócz języka warunkiem możliwości znaczenia i interpretacji jest „wspólnota komunikacyjna”, inter-

subiektywność, wewnątrz której podmioty porozumiewają się ze sobą dzięki językowi i utrwalonym w nim sposobom samorozumienia i rozumienia świata. Wspólnota ta jest historyczna, „dzieje się” – jak mówił Gadamer. Historyczne są także sensy i interpretacje utwalone we wspólnocie. Co to znaczy? Znaczy to, że sens się zmienia, że zmieniają się rozumienia rzeczy, świata, nauki itd. Zmiany te powodują podmioty, jednostki – one to tworzą, konstytuują nowe interpretacje, które wchodzą w obieg komunikacyjny wspólnoty.

Jednakże owe nowe rozumienia są tworzone zawsze tylko na podstawie wcześniejszych, dziejowych interpretacji i sensów. Rozumienie jest bowiem przede wszystkim procesem ciągłym i dziejowym, a poza tym nowe sensy są wyrażane w mowie, zatem obciążone jej historią i ograniczone do wspólnoty komunikacyjnej. Nie jest to zresztą żadna wada, przeciwnie – fakt, że każda interpretacja musi odwoływać się do wszystkich poprzednich, do języka, kultury i innych sensów wspólnoty komunikacyjnej, umożliwia właśnie jej powstanie. Bez takiego „bagażu dziejowego” żaden nowy sens, żadna nowa interpretacja nie mogłyby się pojawić.

Wszakże nowe, inne znaczenia i interpretacje, czy to wyrażań, czy dzieł sztuki, czy teorii naukowych, jeśli się już pojawią – zakorzenione oczywiście w historycznej wspólnocie **rozumienia** – i rozpowszechnią, wpływają z kolei na kształt tej wspólnoty, zmieniają ją i przetwarzają. Jest to rodzaj reakcji sprzężonej: każde nowe rozumienie możliwe jest tylko na podstawie wcześniejszych i zastanych interpretacji, ono samo zaś z kolei przeformowuje – samym swym pojawieniem się – wspólnotę komunikacyjno-dziejową, a więc i dotychczasowe sposoby rozumienia w niej zawarte.

Interpretacja jest zatem ciągłym, historycznym procesem rozumienia, funkcjonującym tylko wewnątrz jakiejś wspólnoty komunikacyjnej, stanowiącej jedność sensu – wszystko ze wszystkim jest tutaj powiązane, choć niejednakowo silnie. Interpretacja jest także sposobem życia pojedynczego człowieka, który z natury jest istotą rozumiejącą i tak właśnie – rozumiejąco – odnoszącą się do całej rzeczywistości. Rozumie człowiek w jakiś sposób wszystko, co istnieje: siebie, innych ludzi, świat, kulturę, naukę itd. Nawet nierozumienie czegoś jest tylko odmianą rozumienia: nie rozumiem czegoś, tzn. rozumiem to coś jako niezrozumiałe, niepojęte, zakryte dla mnie. Podstawą interpretacji jest ludzkie ego, ale zanurzone we wspólnocie, w komunikacji, która jest przekazywaniem sensu dla poszczególnych Ja i odbiorcą interpretacji pochodzących od uczestników wspólnoty. Rozumienie więc – nadawanie nowych zna-

czeń i odczytywanie starych – jest sferą mediacji między poszczególnymi jednostkami a wspólnotą; jest tym, co umożliwia łączenie się jednostek we wspólnotę, i zarazem tym, co pozwala jednostce ująć siebie jako oddzielne indywiduum i wyodrębnić się ze wspólnoty.

Interpretacja jest jedną z najważniejszych kategorii w refleksji hermeneutycznej. Czemu ma ona służyć? Jakie są zadania hermeneutyki? Najogólniej rzecz biorąc, nie jest jej zadaniem opis, stworzenie teorii jakiegoś fenomenu kulturowego czy człowieka, lecz **zrozumienie** znaczeń kultury, wspólnoty językowej, rozumienie wszystkiego, co istnieje w odniesieniu do komunikacji międzyosobowej, pojęcie i ujawnienie związków, jakie łączą całość wspólnoty z każdym ze sposobów rozumienia. Przede wszystkim zaś zadaniem hermeneutyki jest umożliwienie samorozumienia człowieka, odbywającego się przez rozumienie wszystkiego, co istnieje. Jest to pewna „idea regulatywna” tej filozofii, jej dalekosiężne zadanie, a zarazem cel dziejowego procesu rozumienia i samorealizacji człowieka.

Bibliografia

- Abel Theodore. 1953. „The Operation Called «Verstehen»”. W: *Readings in the Philosophy of Sciences*, red. Herbert Feigl, May Brodbeck, 677–687. New York: Appleton-Century-Crofts.
- Apel Karl-Otto. 1963. *Die Idee der Sprache in der Tradition des Humanismus von Dante bis Vico*. Bonn: Bouvier.
- Apel Karl-Otto. 1973. *Transformation der Philosophie*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Betti Emilio. 1962. *Die Hermeneutik als allgemeine Methode der Geisteswissenschaften*. Tübingen: J.C.B. Mohr.
- Bollnow Otto Friedrich. 1949. *Das Verstehen. Drei Aufsätze zur Theorie der Geisteswissenschaften*. Mainz: Kirchheim & Co.
- Bubner Rudiger. 1973. *Dialektik und Wissenschaft*. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Child Arthur. 1965. *Interpretation. A General Theory*. Berkeley–Los Angeles: University of California Press.
- Dilthey Wilhelm. 1982. *Pisma estetyczne*, przeł. Krystyna Krzemieniowa. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Dilthey Wilhelm. 1987. *O istocie filozofii*, przeł. Elżbieta Paczkowska-Łagowska. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- Foucault Michel. 2021. *Hermeneutyka podmiotu*, przeł. Michał Herer. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Gadamer Hans-Georg. 1979. *Rozum, słowo, dzieje*, przeł. Małgorzata Łukasiewicz, Krzysztof Michalski. Warszawa: Państwowy Instytut Wydawniczy.

- Gadamer Hans-Georg. 1993. *Prawda i metoda*, przeł. Bogdan Baran. Kraków: Inter-esse.
- Heelan Patrick A. 1972. „Hermeneutics of Experimental Sciences in the Context of the Life-World”. *Philosophia Mathematica* 9: 101–144.
- Heidegger Martin. 1959. *Unterwegs zur Sprache*. Pfullingen: Neske.
- Heidegger Martin. 2004. *Bycie i czas*, przeł. Bogdan Baran. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Kamper Dietmar. 1974. „Hermeneutik – Theorie oder Praxis?”. *Zeitschrift für allgemeine Wissenschaftstheorie* 5: 39–53.
- Palmer Richard E. 1969. *Hermeneutics. Interpretation Theory in Schleiermacher, Dilthey, Heidegger and Gadamer*. Evanston: Northwestern University Press.
- Przyłębski Andrzej. 2019. *Hermeneutyka. Od sztuki interpretacji do teorii i filozofii rozumienia*. Poznań: Zysk i S-ka.
- Ritter Joachim. 1974. „Die Aufgabe der Geisteswissenschaften in der modernen Gesellschaft”. W: Joachim Ritter, *Subjektivität*, 105–140. Frankfurt am Main: Suhrkamp.
- Stegmüller Wolfgang. 1969. „Die sogenannte Methode des Verstehens”. W: Wolfgang Stegmüller, *Probleme und Resultate der Wissenschaftstheorie und Analytischen Philosophie*, Bd. 1. Berlin–Heidelberg–New York: Springer.

Streszczenie

W artykule dokonuję klasyfikacji różnych stanowisk i sposobów rozumienia interpretacji z metodologicznego punktu widzenia w zależności od tego, po której stronie zakłada się istnienie znaczenia (sensu): podmiotu, przedmiotu czy też relacji między nimi.

Słowa kluczowe: interpretacja, rozumienie, sens, hermeneutyka, Gadamer

On the Notion of Interpretation. Some Methodological Remarks

Summary

In the article, I classify various positions and ways of understanding interpretation from a methodological point of view, depending on which side is supposed to have meaning (sense): subject, object, or the relationship between them.

Keywords: interpretation, understanding, sense, hermeneutics, Gadamer